

SZIRMAI-DÍJ 1988*

A SZIRMAI DÍJAS TOLNAI OTTÓRÓL

UTASI CSABA

„Roppant dioptriád istenablaka” — ötlött eszembe a napokban Tolnai Ottó Szirmai Károlyról szóló szép sora, melyet a *Világ*porban vélttem föllelhetőnek, ám hasztalan lapoztam föl a könyvet, a vers időközben eltűnt, nyoma veszett, elvándorolt. Pedig nagy szükség lenne rá, mert Szirmai Károly félelemteli, a halál árnyékában kilombosodott vízióiról sok mindent elmondhatunk az eltelt évtizedek során, versben azonban, emlékezetem szerint legalábbis, senki sem szólt róla oly talá-lóan, mint épp Tolnai Ottó, akinek prózája a képzelet merőben más-fajta működéséről tanúskodik.

Noha természetszerűleg kerüli a novellaszerkesztés kliséit, az egyszer már meghódított eszközök ismételt felhasználását, kisprózájában mégis pontosan megmutatkoznak azok a belső impulzusok, melyek egy-egy történetét emlékezetessé teszik. Rendszerint apróságok felől indít, jelenték-telen tárgyakat, eseményeket sorakoztat föl, csaknem minden mondatával a megszokott, hogy ne mondjam, bagatell vonatkozásokat hozza előtérbe, majd miután a köznapiság eléri a koncentráltság kellő fokát, váratlanul és meglepetést keltőn átlép egy látszólag más síkra. Ebben még, per-se, nincs semmi új vagy sajtáságos, hiszen más írók is hasonlóképpen készítik elő a valóságfölöttibe való fölemelkedés, átcsapás pillanatát, midőn a fantázia megszabadul a maga homokszájkaitól, s az irodalmi valóságosságnak maradandóbb rétegeit ragadhatja meg, mint ha az egy-síkú leírás térségében maradt volna. Tolnai azonban nem azért építi meg novelláinak bagatell elemekből összeálló kis színpadát, hogy szür-realista látomások vagy zaklatott álmok felé rugaszkodjon el onnan, hanem hogy ezeket az elemeket mindvégig megtartva, egy új, a minden-napok valóságával nem mérhető világot teremtsen. Az utca nála mind-végig a fölismerhető újvidéki, szabadkai, debreceni utca, az áruház mind-

* Elhangzott 1988. november 12-én Titoverbázon a Szirmai-díj átadásán

végig a fölismerhető újvidéki áruház marad, az adott állandó koordináták között azonban mégis egyfajta csoda történik azáltal, hogy az első személyű hős, példának okáért, azbesztruhában kiül pezsgőzni a kirkatba, vagy hogy az áruház ma már fölszámolt éttermi részében a szemünk láttára őszülni kezd egy férfi.

Tolnai Ottó tehát éppen csak megbillenti a valóságsíkokat, kizökken-ti kissé az időt, s e finom megoldás révén nemcsak abszurd csomópontokat, belső poénokat hoz létre kisprózájában, hanem egyúttal az ironia és önironia futamait is eljártssza, maradandó asszociációs lesiklásokban részesítve az olvasót.

Mondom, nem találom a Szirmairól szóló versét, de hiszem, hogy a mai napon ama roppant dioptria istenablaka mögött mosoly játszik — valahol ott a Venus és a Sirius között, ahova egy kicsi kis megnyugvásért Novák tanár urat küldte el annak idején Kosztolányi.

SZIRMAI KÁROLY HOSSZÚ, SZÜRKE LÁNCA

TOLNAI OTTÓ

Még a hatvanas években megismerkedtem egy fogorvossal. Nagytakarítást csinált a számban. Most, gondoltam akkor ott, öblítőpohárral a kezemben, a férfikor következik: egyszerűbb, tisztábban metszett szavak, mondatok. Aztán elvesztettem vele a kapcsolatot. Nem ápoltam kapcsolatunkat, mint ahogy általában nem ápoltam kapcsolataimat. Ha egy-egy plomba kiesett, s megfáradt mérge falatomba őrlődött, vagy ha új lyukat fedezett fel ideges pörgésében-csapkodásában, hirtelen lefékezve nyelvem, eszembe jutott fogorvosom. Az, hogy volt nekem egy fogorvosom. S közben elmúlt húsz-harminc év. Most ismét szükségem lett rá. Végzésükem. Régi helyén, Péterváradon már nem is emlékeztek rá, de valahogy mégis sikerült a nyomára bukkannom: a BETON fogorvos, mondták. Ez tetszett nekem, épp betonozásra van szükségem, mondtam. A BETON-nak több irodaépülete van, de az orvosi rendelők a régi gyárudvarban találhatóak, nem messze a folyamórség kaszárnyájától, a Duna-parton, jöllehet a folyónak hátat fordítva. Orvosom alig ismert rám. Megfehéredtél, mondta. A fogorvos gondol-e olykor pácienseire, tűnődtem, míg betessékelt. Követi-e a páciensek pályafutását? Néha tán megpillantott a televízióban, és nincs kizárva, közelebb is hajolt az ekrán akváriumához, hogy mint valami vérengző fajtával keresztezett aranyhalnak, belenézzen a számba. Vagy a fogorvosnak nem is kell az ember szájába néznie: a sípoló hangról, a szófűzés akadozá-

sáról megérzi, mi is a helyzet az orátor szájában, még rózsaszín, vagy már üszkös templom-e... Beültetett a székbe, felemelt, megforgatott, bekapcsolta a reflektort. Szóval ismét nekigyürkőzött, hogy rendet tegyen a számban. Hogy ki-, hogy bebetonozza.

Mint a szemorvos asztalán feküdve, most is Babits ismert sorát variáltam (*Isten szemében nincs szemét*), csak most az Isten helyébe a Költő száját próbáltam becsempészni...

És most nap mint nap itt ülök a BETON rendelőjében a munkások között. A munka, bizony, jól elbánik az emberekkel. Istentelenül elkérgesednek, megpuffednek, elvékonyodnak, megkékülnek, megfeketednek. De hát az irodalom is ugyanígy elbánik az emberrel. Az irodalmárok is ugyanilyen istentelenül elkérgesednek, megpuffednek, elvékonyodnak, megkékülnek, megfeketednek. Nézem, hallgatom őket. Nagy proletariátus termelődött nálunk az elmúlt időszak politikai gyárában. Más nem is igen. És ez a kék zubbonyos proletariátus mind szegényebb, mind éhesebb. Nem lett volna szabad elszakítani őket a földtől, bezsúfolni őket a tömbházakba. Persze, a BETON nem új, és nem politikai vállalat. A legrégebb újvidéki gyárak sora ez itt a Radnički utcától a Horgász-szigetig. Szomszédasszonyom épp a napokban mesélt az ALBUS-ról (ahol József Attila apja is dolgozott): a piperét csomagoltuk, gézzel a szánkon, mesélte, nagyon kutya munka volt, de a főzésben dolgozó férfiak még jobban szenvedtek. Maurits barátom apja is ott dolgozott, bemászott egyszer valamiért a kemencébe, és a háttára zuhant a parázs. Körülsétálok az üres csarnokokat. Sehogyan sem tudom megállapítani, mit gyárthatnak itt: akárha valami borzalmas állat elhagyott ólai. Aztán visszaülök, várom a soromat.

Ősz van, s ez csak még fokozza érzékenységemet, borzongásomat, mintha nemcsak a fogaim idegei lennének kibontva. Előveszem noteszemet. Persze, nagyon vigyázva, a munkások ne lássák, hogy írok. Hogy golyóstoll van a kezemben. Különben ideális hely ez itt — írni: Rólad. Hisz te is egy, pontosabban két gyárban élted le életed. Még ha az egyik — ahol mint fődokumentátor dolgoztál — cukorgyár is volt. Sőt. Amióta olvastam Radnóti naplóját, a pokol nekem, nem Dante pokla, hanem az a hatvani cukorgyár, amelyben a sovány, mezelen költő a melaszt kaparta az óriás, még forró kazánok faláról... Is-tenem, előbb cukorgyár, majd rézbánya lett a pokol...

Mind nagyobb szükségét érzem rideg, verbászi életed felelevenítésének. Ahogy egy idő után mind nagyobb szükségem lett Szivácra. A szíváci, a szabadkai, a zentai temetőre. Szenteleky két szép akácára ott, az ősi kukoricás mellett; Csáth jeltelen sírjára; Bezerédy Lujo (a fiataloknak már semmit sem mond e csáktornyai keramikus-szobrász neve), egyetlen üvegkalitkába zárt, hektikás cserép Thurzójára. Mennyire zavart pedig egykor, gimnazistakoromban ez a kongó cserép-költő, még jó, hogy össze nem törtük. Rodin kövér, Rilke csillogó szavaival öltöztetett Bal-

zacjáért lelkesedtem. Aztán egy napon világos lett előttem, két pólusa van valójában a művészszobroknak: a testes Balzac-féle, és a sovány, szálfaszzerű, amelynek alapmodellje Carpeaux isteni Watteau-ja. Ezt a szobrot illene jobban ismernünk, ugyanis nélküle nem érthetjük meg igazán Izsó Csokonaiját, de Ferenczy Béni Petőfijét sem. Namármost én éppen Izsó Csokonaija előtt döbbsentem rá Bezerédy Lujo hektikás cserép Thurzójának zseniális voltára, arra, hogy húsz-harminc évvel megelőzte pl. a bronz Radnótiakat (Varga és Melocco kitűnő szobrait)... Ekkor a hasonló hektikás, kongó, semmis dolgoktól (por, sarcserép) való elfordulásban láttam a vidéki író szuverén, világi gesztusát, jó ideje viszont épp e semmis semmivel való szembefordulásban, farkasszemet nézésben. Éppen ebben a végeken túli végek semmis semmijében láttam meg a formát. De ne feledjük, Fülep, az egykori becskerekai gimnazista is csak azért fedezhette fel Izsó Csokonaiját, mert ismerte Carpeaux Watteau-ját. Azt akarom mondani, hogy Rodin Balzacját és Carpeaux Watteau-ját mindenféleképpen ismerni kell —, s azon felül még Bezerédy Lujo Thurzóját is, hogy Kosztolányival mondhassuk: a vidéki ember szeme tágabb...

És e visszafordulásomkor épp a Te totálisan elmagányosodó alakod volt az egyik első, amit megpillantottam, akár egy Bezerédy Lujo-szobrot. Állsz görbebottal kezdedben a sivár — sivárabb nem lehet, hasonlólt csak neorealista vagy lengyel filmekben látni — gyárudvaron, meghőkölve: fejed furcsán felkapva, hatalmas, már-már karikatürisztikus (ne feledjük, Bezerédy Daumier-tanítvány) dioptriád az égnek fordítva, úgy, mint legismertebb fotódon, Szabó Lőrinc előtt. Mindig is nehéz volt eldönteni erről a jellegzetes mozdulatodról, pózodról: kifarolsz-e épp a világból, vagy berontasz-e épp a szívébe. Amikor az előbb Kosztolányit idéztem, a vidéki ember tágabb szeméről, erre a Te dioptriádra is gondoltam persze...

Igen, mind többet foglalkoztat alakod. Az ahogyan ott felejtődöttél Verbász kietlen közegében, ott, abban a kendergyári hivatalnokházban, ahol a nálad vendégeskedő Radó szobájába egy nagy mordályt vittél be, mondván: te nem tudod, hol vagy! Ez egy néptelen, vad vidék, gyanús alakokkal tele!* Az, ahogyan teljesen magadra maradtál. Végképp ott ragadtál a melaszban. Te, a keserű, szögletes ember. A melaszban. Egyik kései, rideg novelládban ragadós korlátú, csikorgó vaslépcsőt említesz. Nekem ez a korlát valami borzalmas, melasszal kent légyfogóvá nőtt — annak a pokolnak a részeként, amelyre már utaltam Radnóti naplója kapcsán. Ott maradtál, beleszürkültél közegedbe. Egy lettél hőseid közül. Az, amikor a szerkesztőcskék, jókat kacagva rendületlen levelezéseden, már árkon-bokron keresztül menekültek előled. Az. Az a szürke.

* Herczeg János: Szirti Sas jelentései

Pedig hát még ezekben a kései, rideg novelláidban is fel-feltűnik Dánia, fel-felhangzik a hiperboreusokhoz való vágyakozás dallama. Te még ahhoz a nemzedékhez tartozol, amely Ibsenen, Jacobsenen, Strindbergen, Lagerlöfön, Hamsunon nőttek fel; az ifjú Lukács érettségi jutalomként Ibsenhez látogat, Csáthnak Andersen a bibliája, Andrić a szarajevói merénylet után Kierkegaard *Vagy-vagyát* viszi magával a börtönbe; Isidora szép Norvégia-könyvet ír, Crnjanski pedig, akárha az egész vonulatot kicsúcsosítva, megírja kétkötetes *Hyperboreus-könyvét*. Jó lenne tudni, jártál-e Dániában, milyen skandináv szerzők voltak könyvtáradban.

„A ház mögött kezdődik a messzeségnek nekiiramodó síkság, melyen túl, végtelen távolban, a sóvárgott skandináv országok sejlenek.”

Igen, a hasonló utalások csak fokozzák a kései, rideg novellák szürkéjét. Mondottam, életednek az az időszaka foglalkoztat, amikor már — állítólag — igazán jó műveket sem írhattál. A végeken is túl élő kisebbségi író könyörtelen magánya. Az a nagyobb magány. Az, hogy ez a szürkeség, sivárság, ridegség, ez a semmi formává lehet-e még. Lényeges kérdésről van ugyanis szó, az opus befejezettségéről. Arról, hogy sikerült-e mindennek ellenére saját szinteden, a korai Szirmai-novellák szintjén lezárni művedet.

Ezt próbálom kiolvasni már hosszú ideje kései, kimerült, látszólag kiürült, elszürkült tárcanovelláidból. Azokból, amelyeket tonnás krombid belső zsebébe rejtve fel-felhozta Újvidékre — és mind gyakrabban zsebedben felejtve, vissza is vittél, hogy hazaérve azon nyomban levelekben tudasd ezt a szerkesztőkkel. Éppen ezekben a novellákban keresem a vidéki író külön tapasztalatának, külön misztikumérzékének elrejtett nyomait. Látom noteszomban, hol egy-egy mondatod preparáltam, hol meg egy-egy novellát próbáltam szétszedni, hogy annak a külön tapasztalatnak az anyagát, színét netán kiválaszthassam.

Íme mindjárt a *Falak, puszta falak* első mondatai: „Az élet emlékezés, de hiányos, akár egy csonka fésű. Egy arasznyi letörött belőle.” Nem tudom, miért, de ez az egy életem át használt, kopott, zsíros, csonka fésű noteszomban — amelyet mindinkább igyekszem elrejtteni a BETON beteg munkásai elől —, a már említett „ragadó” vaskorlát mellé került.

Érdekes, sosem írod le kisvárosodat, nem leírod, Te vizionáló író voltál. Ám a vízió a pillanat formája, nincs tartalma, terjedelme. Nem írod le Verbászt, de egy-egy részlet, motívum csökönyszerűen visszatér — ha megengeded nekem az olcsó alliterációt —, állandóan ott csörömpöl írásaiddal. A verbászi vashídra gondolok például. Azon keresztül érkeznek utazgató hőseid. Korai novelláidban még úgy tűnt, ama vonat egy másik dimenzióban vesztegel, ütközik össze, egy másik, egy imaginárius dimenzióban, ám itt ez a dimenzió már hétköznapivá, valósáá szürkült. A vízió szürke állapottá lett. Egyszerűen ez az a vonat, ame-

lyen magad is utazgattál Újvidékre, mint láttuk, nagyrészt hiába. E jellegtelen, semmis reláción csak e haránt vasgerendás híd jelent némi változást: „Ha pedig meglegyintette szürke fürtjeit az alkonyi szellő, önfeledten hallgatta, hogy zakatol a távolban a vashídon a vonat. Ilyenkor képzeletben ő is rajta utazott, messze észak felé, mindig robogásban, soha meg nem érkezve.” Valójában csak most látom, az a ragadó vaskorlát magasodott fel noteszom lapjain e vashíddá.

Így vizsgálgatva a részleteket, olykor úgy éreztem, megtaláltam magamnak a hideg, kopott közeg anyagát, szinte ujjaimmal érintve, mint most, itt a BETON udvarán ezeket a széthányt, rozsdás vasakat, elhagyott gépeket.

Ugyanarról az *Idegenség* című novelláról van szó, amelyből már idéztem a vashídról szóló mondatot: „Hosszú, szürke láncba fonódtak napjai, mikor idegenségérzése átadta helyét a sorsába való beletörődésnek... Ezúttal ismét úgy lesz, mint éveken át azelőtt volt, s a megszokott napi teendők véget nem érő futószalagja mellett állva, lassan el kell kopnia...”

„Hosszú, szürke lánca...” A korai híres novellák egyik alapszíne is a szürke (a sárga és a fekete tán a másik kettő), ám az a szürke még az ezüst csillogó szürkéje. Ez a kései szürke már valami egészen más — kopott, ragadós:

l á n c s z ü r k e

született meg máris, itt, a BETON orvosi rendelőjében, az elhagyottaknak tűnő rozsdás gépek, lánchegek között egy új nüansz — avagy akár nevezhetnének egyszavas versnek is.

A vízió vonata, hollói ott maradtak, ott felejtődtek veled, ott, kendergyári ablakod előtt, ott, hosszú évtizedekre. A felfokozott, fantasztikus pillanatok végtelen hétköznapi állapotá lett. Kopott. Szürkült. Persze e szürke közegben is fel-felhangzik még az a bizonyos sikoly, amely a Lessing által elemzett Laokoon-sikolytól Munchon, Picasso Guernicáján keresztül Bacon üvöltő papájáig egyik alaphangja a modern művészeteknek, de itt már inkább a szürke semmiségekre, úgy is mondhatnánk, a rezonáló közegre tevődött át a hangsúly. Ezért számomra ezek a novellák félelmetesebbek, mint azok, amelyekben a sikoly dominál.

„Ültek, hallgattak, pipáztak. Olyan elhagyott helyen legcélszerűbb volt a pipa. S a legolcsóbb, mert csak a gyufáért kellett pénzt kiadni. A dohány ingyen került a közeli tábláról... Egyébként is gyér szavú emberek voltak. Ridegek, családitanok, maguknak valók...”

A magányos pusztai életbe beleszárdt a lelkük.

Mikor a sötétben levetkőzött, s a takaró alá bújt, ismét esti élményére gondolt. Vajon ki sikolthatott, miért, hol?”

Ahogy a szürke, az a másik, az a csillogó, alapszíned volt, úgy volt alapmotívumod mindig a halál, ám az utolsó halál-novellákban fixálódó helyzet félelmetesen azonosul magával az író helyzetével. Egy idős, elmagányosodott embert látunk ezekben a novellákban, amint — mint afféle őrhelyen, a legveszélyesebb őrhelyen, a végeken túli végek őrhelyén — ül az ablaknál vagy olvasófülkéjében és olvassa az újságot, a könyvet — immár napok óta holtan.

Az ablaknál ülő ember: „A dermesztő hideg, fűtetlen szobában ott ült előrecsuklott fejjel és lehunytt szemmel, valósággal megszobrosodva a látásból jól ismert ember, két karjával az előtte levő asztalkán kiterített újságra dőlve, melyből elszenderedése előtt olvashatott, anélkül, hogy közeledő lépteimre megmozdult volna. (...) De amikor hozzáértem, és megráztam, hogy aléltóságából magához térjen, mert egyszerű érintésemre nem adott magáról életjelet, tuskóként lefordult a székekéről, ülő helyzetben merevedett testtartással végigvágódott a padlón, és úgy maradt.”

Szilveszteri látogatás: „Az oszlopon túl eléje tárul a benyúló fülső, ott ült a ház fekete ruhás gazdája karosszékében, széles felső testével az asztalra borulva. Gyűrűjének ékköve szikrázva szórta sugarát...

Hozzálépett az öregemberhez, és megérintette, de az nem mozdult. Holt volt.”

Nem tudom pontosan, mikor is keletkezett a *Falak, puszta falak Az idő múzeuma* című novellája, de az én olvasatomban valamiféleképpen ez az írás került *Az ablaknál ülő ember* és a *Szilveszteri látogatás* utánra — az opus legvégére. Ez esetben is, mint minden jobb Szirmai-novellában, az általános, az imaginárius felé mozdul el világa. Nincs időnk e ma tán legaktuálisabb Szirmai-novella elemzésére (arra, hogy érzékeltessük, az általános, az imaginárius keret egy-egy pillanatban hogyan tud konkrét valósággal, aktualitással telítődni, legfeljebb csak ajánlhatjuk azonnali újraközlését!), nincs időnk, noha éppen az Idő és az Igazság, illetve a Beszéd és a Gondolat fogalmait értelmezi, eleveníti meg különös múzeumában. Csak az utolsó terembe, szeretném, ha bepillantánánk. Mert ott én ismét azt az idős írórt látom, akit a fent idézett két novellában, a szókövecskékkel, szóvirágokkal bajlódó írástudót, ám — és éppen azért gyönyörű számomra ez a novella, mert a vidéki és a napi aktuális mellett egy harmadik dimenziója is kinyílik — abban a földön babráló öregben én Hérakleitosz híres töredékének gyerekeit is látni vélem.

„— De végül nyissunk be az utolsó terembe. Nézd, milyen hatalmas, s mennyi mindenféle kacat, limlom, hulladék hever szanaszét a padlón. Az élet lomtára ez. Ide dobálják a szeméttel együtt a színüket hagyott

szavakat s a belőlük szótt, elszáradt szóvirágokat, pedig be szépek voltak valamikor, be szép hangzásúak.

— És utoljára nézd amott azt a rongyos, zilált, ősz hajjú, padlón üldögélő öregembert. Milyen sorsvertnek, szerencsétlennek látszik, és milyen elhanyagoltnak. Rossz bakancsos lábait szétterpesztve az előtte heverő szókövecskék közt babrál, majd egyszerre homlokához kap, és remegő szájából sírva buggyannak ki könyörgő szavai...”

E három — és még néhány hasonló — novellával a legmagasabb szinten zárul Szirmai opusa, amelyet méltán helyezhetünk Csáth opusa mellé. Igen, hát hol is lenne máshol a helye, mint Csáth mellett?!

Fekete könyvemért átvéve a Szirmai-díjat — ezt a stuttgarti aranypecsétet — azonkívül, hogy az opus egységén, méltó befejezésén inszisztálok, még egy dologról szerettem volna említést tenni. Arról, hogy nemrég jártam ott, ahová Te egész életedben vágyakoztál: Dániában, Svédországban. És ott, barátomnál, Domonkos Istvánnál, aki szintén verbászi, mint Te. (Molter, a két Pechán, meg Julian Tamaš), aki már gyerekként is sokat bámulta kimeredő, szögletes, nagy alakod. Emlegettünk is vele mindig. Most is ott, Uppsalában. És kezünkben nagy képzőművészeti monográfiákkal, mivel barátom inkább festeget és muzsikál ott északon, mint írogat, sokat emlegettük Munchot is. De hát a Te Dániából visszatérő hőöd esetében is ugyanerről van szó: „Nem hozott magával semmit, csak vonóhoz és ecsethez finomodott két kezét...”

Igen, Te itt maradtál — afféle Szentelekynek tett fogadalomról van szó: hisz tudós fiad ott él északon: „Én azonban itt maradtam, hogy cipeljem átkos örökségedet, a bácskai tájat, ahol oly magukba roskasztó a köddel, dérral ránk köszöntő és éjszakánként jajgató vadludakkal búcsúzkodó ősz, mint talán sehol másutt.”

Te itt maradtál, Verbászon (Titoverbászon). A cukor-, illetve kendergyárban. Sokszor tűnődtem, Te, a fődokumentátor mit dokumentáltál a cukorról mint olyanról? Te, a szögletes, keserű — megkeseredő ember, mit az édesség lényegéről? Láttalak, amint a Melankólia angyalaként egy kockacukorra meredsz óriási dioptriával... Te itt maradtál, a másik verbászi pedig — a vajdasági irodalom másik képviselője, akinek a tehetségét ugyanúgy, mint a Tiédet, a magyar irodalom legnagyobbjáiéval lehet mérni — elment.

Én láttam mind a kettőt, a lehetséges modell két oldalát, azt a helyet, pontot, ahol ezek a végletek találkozhatnak. Uppsalából, Koppenhágából hazatérve szükségét éreztem, hogy Verbászra utazzak, hogy átsétáljak azon a vashídon, a döglött, zsiros, bűzös víz felett, besétáljak a cukorgyárba, kiálljak a kendergyár elé, amelynek hivatalnoklását akkor hagytad el, amikor egy silót építettek ablakod elé... Mondom, ugyan-

így szoktam mostanában elálldogálni a szabadkai és a sziváci temetőben is . . .

Valaki a nevemet kiáltja. A fogorvoshoz szólítanak. Zavantan ülök fel a nikkelszékre. Alig marad időm elrejtteni noteszemet — a Szirmai-noteszt —, amelybe, mint valami félálomban, feljegyzéseket készítettem a munkások között szorongva. Közben azért a váróterem és a rendelő között mintha megvilágosodott volna bennem valami. Az, hogy a létből nem vezet egérút. Nincs más, nem marad más hátra, mint mind élesebben leírni azt, ami az orrunk előtt van: ittlétünket. És ehhez most ismét új mondatokra van szükségem. Újratisztított szájra. Hogy szavaimból az a szürke ismét ezüstként csillanhasson, mint a szesz, tarthassa láncát.

Az ablakon a régi gyárudvar elhagyottnak tűnő, ólszerű, istállószerű csarnokait látom. A szürke, akárha lúggal folytatott, falon fekete márványtábla hirdeti csillogva, hogy 1950-ben adták át a BETON-t a munkásoknak . . . Az utóbbi napokban arra a felismerésre jutottam, hogy itt tulajdonképpen kis, fülkeszerű, liftfülkeszerű keszonokat gyártanak. Ha kész lesz a fogsorom — ha kész lesz a szám —, be fogok menni a csarnokokba, ki fogom próbálni a keszonokat . . . És a csarnokok előtt látom az őszi fákat, ágakat. Mintha csak most látnám először az akác telt olivazöldjének és telt okkerjának különös, váratlanul szép kombinációját. Egy kis, sárga levélke pörög maga körül, pókfonalra kötött kocmányán. Arany mérőón. Pontosan az, amelyet *énekkönyv*nek nevezve verseimben, mindig is le szerettem volna engedni a világra, a lét mélységeibe.

Van egy pillanatom még. És e pillanatban, úgy tűnik, a borzongás, a boldogság őszi borzongása — lassan nyíló szájjammal Shakespeare egyik szonettjét kezdem mormolni a pörgő okker levélkének:

*Nézd: életem az az évszak, amelyben
Pár rőt levél (vagy az se) leng, a tar
Fák ágai reszketnek a hidegben:
Dúlt kórusukban nem zeng drága dal . . .*

Igen, e pillanatban még úgy tűnik, a borzongás a boldogság őszi borzongása, és úgy tűnik, lassan nyíló szájam már az az új száj, amikor a fűrógép hirtelen felbúgva beindul. És azon nyomban nyitott ideghez ér. Vége szakad a szemlélődésnek, a boldog, őszi borzongásnak. Mindennek. Felsikítok. Én is csak felsikíthatok.